

BURDUR MÜZESİ'NDEN PLASTİK BİR KANDİL

A PLASTIC LAMP IN BURDUR MUSEUM

Hüseyin METİN¹

Öz

Bu çalışmada Burdur Müzesi'ne satın alma yolu ile gelmiş, plastik bir kandilin tanıtılması ve tarihlendirilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu kandil zenci başı biçimlidir. Hellenistik Dönem'de üretilen bu kandiller kalitesiyle dönemin sanatını anlamamıza yardımcı olmaktadır. İnsan başı biçimli kandillerin günümüze az miktarda ulaşması, Burdur Müzesi örneğinin önemini arttırmaktadır. Araştırma sonucunda, plastik kandil M.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısı – M.S. 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Pişmiş Toprak, Kandil, Grotesk Kandil, Hellenistik Dönem, Burdur Müzesi.*

Abstract

In this study, a plastic oil lamp have come up with purchase in Burdur Museum is intended to introduce and dating. This lamp is form of negro head. Quality of this lamps produced in Hellenistic period are helpful to understand the art of the period. the present to reach a small amount of human head-shaped lamps increase importance of Burdur Museum lamp. As a result, plastic lamp had been dated to the second half of 1 BC century and the first half of 1 A.D century.

Keywords: *Terracotta, Lamp, Grotesque Lamp, Hellenistic Period, Burdur Museum.*

1. GİRİŞ

Kandiller, temel olarak yakıtın konulması için gerekli bir hazne ve alevi yakıt ile besleyen fitilden oluşan aydınlatma araçlarıdır (Resim 1). Üzerine yapılan diğer bütün eklemeler kullanımlarını kolaylaştırmak ve işlevselliğini arttırmak için yapılan müdahalelerdir (Bailey, 1972: 9; Fitch - Goldman, 1994: 8; Öztürk, 2003: 20; Metin 2012: 16-17). Hellenistik Dönem ve sonrasında, kandillerin asal işlevlerine ek olarak sanatsal açıdan da dikkate değer üretilmeye geçilmiştir. Nedeni, Hellenistik Dönem ile birlikte çarkta yapılanlara alternatif olarak kalıp yapımı kandillerin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasıdır (Çokay, 1998: 11; Metin 2012: 21). Söz konusu kalıplar için patris adı verilen hamur ya da ahşaptan elle biçimlendirilen bir model, pozitif olarak hazırlanırdı. Oluşturmak istenen alt ya da üst (yarı) kısma göre patrisin yüzeyi, belli kalınlıkta hamur, elle bastırılarak kaplanır, aynı işlem diğer yarı için de uygulandıktan sonra kurumaya bırakılırdı. Yeterince kuruyan alt ve üst yarı kalıpları, patrisin üzerinden

¹ Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, hmetin@mehmetakif.edu.tr

alınırdı (Bailey, 1972: 13). Kalıpla üretilen kandillerin biçim ve bezemeleri, ait oldukları toplumun teknolojik ve sosyal yapısını yansıtır. Dolayısıyla bunlar üzerinden dönem insanının sanat anlayışı; yaşam standartları; dini inançları; günlük yaşamları hakkında bilgi edinmek mümkündür.

Anadolu'da bir bölgenin karakterini yansıtan koleksiyonuyla öne çıkan müzelerden birisi olan Burdur Müzesi, bölgede yapılan kazıların yanı sıra, satın alma ve müsadere yolu ile elde edilmiş doksan binin üzerinde esere sahiptir. Bunların büyük çoğunluğu satın alma yolu ile gelmiştir². Burdur Müzesi'nde sergilenen çalışma konusu plastik kandil de bunların arasındadır. Kalitesi ve özenli işçiliğiyle iyi organize bir endüstri ürünü olan E. 8842 envanter numaralı kandil, 10.7 cm uzunluğa, 3.8 cm genişliğe ve 6.1 cm yüksekliğe sahiptir. İyi rafine edilmiş az katkılı hamuru Munsell renk kataloğuna göre 5 YR 6/6 kırmızimsı sarıdır. 2.5 YR 5/6 kırmızı renginde astarının büyük çoğunluğu dökülmüştür (Resim 2). Kandilin oval kaidesi sonradan yapıştırılmıştır.

İnsan başı biçimli kandiller genelde grotesk figür tarzında biçimlendirilmiş olmakla birlikte, irdelenen örneğin bu tarzda bir form olmadığı görülmektedir. Zira grotesk figürlerde abartılı olarak gösterilen uzuvlar burada vurgulanmamıştır. Örnekte saçların bukleli verilmesi; geniş alın; kısa basık burun, zenci olduğunu düşündürmektedir. Bu türden zenci betimlerinin işlendiği pişmiş toprak kandiller, British Museum'da bulunmaktadır ve büyük çoğunluğu Mısır'dan ele geçmiştir (Walters, 1914: 60, Pl. 11-12, Fig. 411-416). Figürün kaşları ve gözaltları dikey çentiklerle detaylandırılmıştır. Alınla saçların birleştiği yerde kare yağ deliği bulunan zenci başının tam ortasında, sonradan eklenmiş dikey halka kulpa yer verilmiştir. Açık ağızdan düz bir şekilde yuvarlak uçlu, ucu düz kesilmiş fitil deliği çıkmaktadır. Kepçe biçimli kulakların ayrıntılı olmayışı ve başla orantısız konumu, figür detaylarında göz ardı edilen tek kusurdur. Bu durum, yanda olması nedeniyle dikkat çekmediği için göz ardı edilmiş olabileceğini düşündürür.

Burdur Müzesi'nde sergilenen kandil, bölgede günümüze sağlam olarak ulaşmış az örnek bulunması nedeniyle büyük öneme sahiptir. Yukarıda değinildiği gibi bu tipte kaliteli kandillerin az oluşu, tipoloji ve kronoloji oluşturmayı zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda kazı buluntuları, plastik kandil tarihlemeye oldukça önemlidir. Kandilin birebir benzerine rastlanmamakla birlikte, Atina Agora'sından çıkmış insan başı biçimli pişmiş toprak kandillerin Howland tarafından Geç Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri'ne tarihlendirilmesi, Burdur Müzesi'ndeki kandilin tarihi için ipucu vermektedir (Howland, 1958: 155-156, Pl. 48, Fig. 615). Yine Howland, sanatsal açıdan nitelikli eserlerin Sulla ve Augustus Dönemi'nin ekonomisi ile yön bulduğuna değinmektedir (Howland, 1958: 155-156).

Delos kazılarında ele geçmiş bir plastik kandil, değerlendirilen örneğin en yakın benzeridir (Bruneau, 1965: 151, Pl. 36, Fig. 4761). Söz konusu plastik kandildeki figürün saç işlenişi, burun yapısı, yağ deliğinin konumu ve kulpa yapısı neredeyse birebirdir. İki kandil arasında en dikkat çeken farklılık, fitil deliklerinde görülmektedir. Burdur örneğinde burun kısa ucu düz kesilmiş yuvarlak fitil delikliken, Delos örneğinde fitil deliği uzamış, uç kısmı ovalleşmiş ve üzerinde geniş sığ bir kanal oluşmuştur. Delos kandili Hellenistik Döneme tarihlendirilmiştir (Bruneau, 1965: 151).

² Eseri çalışmaya izin veren Burdur Müze Müdürü Sayın H. Ali EKİNCİ'ye çok teşekkür ederim.

Mısır'dan ele geçmiş ve bugün British Museum'da bulunan bir kandil, Burdur örneğiyle oldukça benzerdir (Walters, 1914: 60, Pl. 12, Fig. 416). Söz konusu plastik kandildeki figürün saçları, Burdur örneğindeki gibi, kısa ve bukleli olup, kulaklar kepçe, burnu küçük ve basık işlenmiştir. Kulpu kırık olsa da elimizdeki örnekle benzer şekilde dikey halka biçiminde olduğu anlaşılmaktadır. British Museum örneğinde, figürün ağzından çıkan fitil deliğinin uzun olması ve gemi çapası biçimini andırması elimizdeki örnekle ayrılan en büyük farklılığıdır. Walters'in 1914'teki çalışmasında benzer kandiller Roma Dönemi'ne verilse de daha sonra British Museum'daki kandilleri ayrı bantlar halinde yayınlayan Bailey, Afrika kökenli ve üzerinde zenci başının işlendiği bir kandili tipolojik gelişim içerisinde M.Ö. 1. yüzyıla tarihlendirmiştir (Bailey, 1980: 414, Pl. 104, Q743).

Mısır'dan ele geçmiş bir başka plastik kandil Brants tarafından değerlendirilmiştir. Araştırmacı da Walters ve Bailey gibi figürün siyahı olduğunu düşünmektedir (Brants, 1913: 30, Pl. 4, Fig. 455). Başının ortasına işlenen yağ deliği oldukça büyük verilmiştir. Burdur örneğindeki gibi figürün ağzından çıkan fitil deliği kısadır. Gerek British Museum ve gerekse Burdur Müzesi'ndeki kandillere oranla Brants'ın örneğinde figürün yüzü daha etlidir. M.S. 1. yüzyıla tarihlendirilen Hollanda Rijks Museum'da korunan kandilde kulp işlenmemiştir. Öte yandan plastik kandillerde kulpların olup olmaması ayırt edici bir özellik sayılmadığı göz önüne alınmalıdır. Nitekim karşılaştırma örneği olarak sıralanan birçok kandilde dikey halka kulp tercih edilmişken, yine Mısır'dan ele geçmiş bir kandilde aynı dikey halka kulp üzerine yaprak bezemesinin eklendiği görülmektedir (Robins, 1939: Pl.1, Fig. 21).

Benzer yüz tiplerine sahip siyahı figürlerin işlendiği plastik kandiller Kıbrıs Salamis kazılarında da ele geçmiştir (Oziol, 1977: 293, Pl. 49, Fig. 897-898). Söz konusu kandillerde yüz tipleri standart verilirken, araları derin kanallarla ayrılmış enine tarama çizgileri ve belli aralıklarla oluşturulmuş çentiklerle verilen saç işlenişlerinin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Burdur örneğinde olduğu gibi Salamis'teki her iki kandilde de fitil deliği kısa olup, farklı olarak yuvarlak yağ delikleri oldukça geniş tutulmuştur. Oziol, her iki örnek için kesin bir tarih verilmemekle beraber, araştırmasında değerlendirdiği plastik kandillerin büyük çoğunluğunu M.Ö. 1 ve M.S. 1. yüzyıl zaman diliminde irdemiştir (Oziol, 1977: 291-294).

Cosa kazılarında bulunmuş ve barbar başı olarak nitelenen plastik bir kandil, Burdur örneğiyle detayda farklılıklar taşımakla beraber, genel hatlarıyla benzerdir. Cosa örneği bir konteks buluntudur ve M.Ö. 25/20 - M.S. 50'lere tarihlenmektedir (Fitch – Goldman, 1994: 185, Fig. 104).

Burdur Müzesi'ndeki kandille kıyaslanabilecek son örnek L. Basch koleksiyonunda bulunmaktadır (Szentléleky, 1969: Fig. 118a-b). Plastik kandilin yüz detayları ve saç işlenişi Burdur örneğine yakinken, tabanın yüksek kaide yerine M.S. 5-7. yüzyıl kandilleri gibi düz dipli yapılmasıyla Burdur kandilinden tamamen ayrılır. Kandili değerlendiren Szentléleky, belki de bu nedenle, eser için kesin bir tarih vermekten kaçınmıştır (Szentléleky, 1969: 86-87).

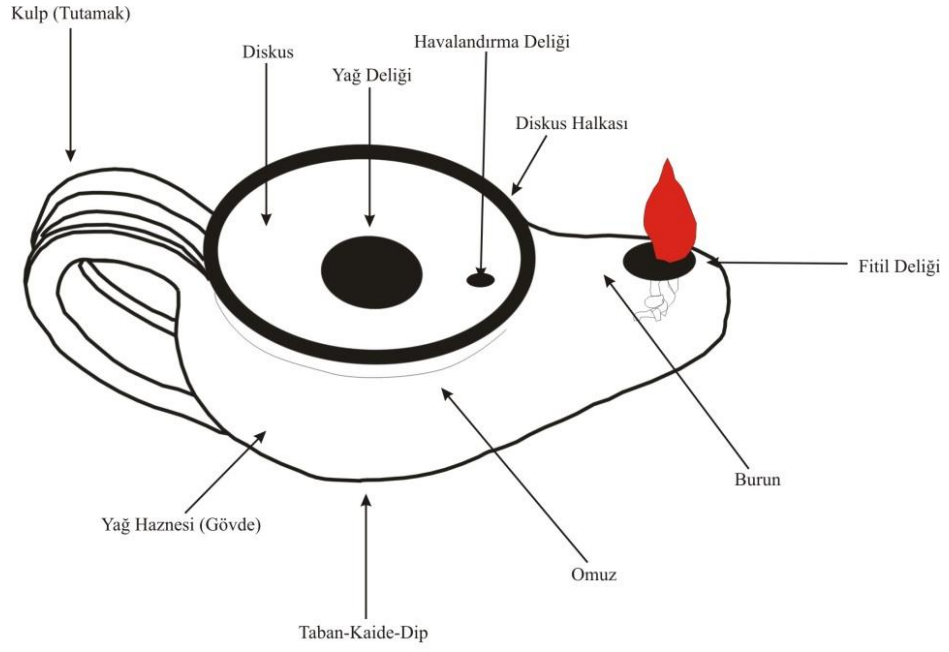
Atina Agorası buluntularını içeren Granjowan'ın 1961'te yaptığı çalışma, bu güne kadar plastik kandiller konusunda yapılmış en kapsamlı çalışma olmakla birlikte, değerlendirdiği yüzün üzerinde eser içerisinde Burdur Müzesi'ndeki kandille veya karşılaştırılan diğer eserlerle benzerlikler taşıyan örneklerin bulunmaması şaşırtıcı bir durumdur (Grandjowan 1961). Bu veri, kesin bir kanıt olmasa da siyahı figürlerin işlendiği plastik kandillerin belli başlı bölgelerle sınırlı kaldıkları sonucuna götürür.

2. SONUÇ

Değerlendirilen plastik kandil Burdur Müzesine satın alma yoluyla geldiğinden, buluntu yerini saptamak mümkün değildir. Bununla birlikte Burdur sınırları içerisinde yer alan antik kentlerden birinde ele geçmiş olabileceğini söylemek mümkündür. Zira müze envanter kayıtlarına eserlerin büyük çoğunluğuna bakıldığında satın alma veya müsadere ile ele geçen eserlerdeki şahıs isimlerinin Burdur ve çevresinde ikamet eden ve yakınında bir antik kentle bağdaştırılabilecek yerlerin yoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. Benzer plastik kandiller ışığında eser M.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısı –M.S. 1. yüzyılın ilk yarısı arasına tarihlenmektedir. Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere böylesi nitelikli eserlerin M.Ö. 1 ve M.S. 1. yüzyıllarda yoğun olarak kullanılmış olmaları, dönemin ekonomik refah düzeyiyle bağdaştırılabilir (Harris, 1980: 126-145).

3. KAYNAKÇA

1. Bailey, Donalt, M. (1972), *Greek and Roman Pottery Lamps*, Oxford.
2. Bailey, Donalt, M. (1980), *Catalogue of the Lamps in the British Museum II. Roman Lamps Made in Italy*, London.
3. Brants, Johanna (1913), *Antieke Terra Cotta Lampen Uit Het Rijksmuseum Van Autheden te Leiden*, Leiden.
4. Bruneau, Philippe (1965), *Les Lampes Exploration Archèologique de Dèlos*, Fas. XXVI, Paris.
5. Çokay, Sedef (1998), *Antikçağda Aydınlatma Araçları*, İstanbul.
6. Fitch, Cleo Rickman – Goldman, Norma Wynick (1994), *Cosa: The Lamps*, Memoirs of the American Academy in Rome, Vol. 39, Roma.
7. Grandjouan, Claireve (1961), *Terracottas and Plastic Lamps of the Roman Period The Athenian Agora*, Vol. 6, New Jersey.
8. Harris, William V. (1980), “Roman Terracotta Lamps: The Organization of an İndustry”, *The Journal of Roman Studies*, Vol. 70, 126-145.
9. Howland, Richard Hubbard (1958), *Greek Lamps and Their Survivals*, The Athenian Agora Vol. 4, New Jersey.
10. Metin, Hüseyin (2012), *Kibyra Kandilleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
11. Oziol, Teresa (1977), *Les Lampes Du Musee De Chypre*, Salamine de Chypre VII, Paris.
12. Öztürk, Nurettin (2003) *Kyzikos Kandilleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
13. Robins, F. Villiam (1939), “Graeco-Roman Lamps from Egypt”, *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol. 25, No. 1, 48-51.
14. Szentléleky, Thamér (1969), *Ancient Lamps*, Amsterdam.
15. Walters, Henry B. (1914), *Catalogue of the Greek and Roman Lamps in the British Museum*, London.

Resim 1: Kandilin Bölümleri (Metin 2012: Çiz. 1)

Resim 2: Burdur Müzesi E.8842 No'lu Plastik Kandil